

A leporolt filozófus

Horváth Gizella: *Maine de Biran. Egy filozófus életútja. Kvár 2005. 206 lap*

A bemutatásom olyan jellegű, mint a festő munkássága vagy a szobrász szerepe az ideák felmutatásában. Az ideák megismerhetők mindenki számára, a mesterember azonban meg is alkotja némelyiket, a festő viszont valamilyen indíttatásból lefesti, de már hasztalanul. Esetünkben van egy filozófus, akit az ideákhoz hasonlóan elfelejtettünk, por lepte (9.), de Horváth Gizella mint hozzáértő, elvégezte azt a egyszerű munkát, hogy napvilágra hozta, leporolta a magyar olvasóközönség számára a bizonyos mértékig elfeledett gondolkodót. Horváth Gizella kutatásának egyik állomása a budapesti Akadémiai Könyvtár, ahol ugyan megtalálhatók Maine de Biran írásai, de azokat felvágatlanul találta a kutató. E kutatás egyik pozitív hatása tehát abban áll, hogy a dokumentumok olvashatókká, használhatókká váltak.

Maine de Biran egy olyan filozófus, akinek nevével talán csak a katolikus felsőoktatásban találkozhatunk, s az internet is kevés találatot (100 000) ad ki a nevére. Nála talán kétszer jobban ismert Ferdinand Ebner, aki 250 000 találatot érdemel a mai filozófiában, pedig érdekes módon bizonyos mértékben van hasonlóság a két filozófus közt: attitűdjükben, az íráshoz való viszonyukban, mely ugyan nagy szellemi termékenységre utal, de a magabiztosság hiányára is, mivel írásaik nagyrészt kiadatlanul maradtak. Felfogásuk egyik közös vonása a hallás egyazon értelmezése, miszerint a hallás a beszéd miatt van, hogy felismerje a kimondott szót. A másik pedig Maine de Biran kulcsfontosságú fogalmát érinti, mégpedig az *éntudatot*. A francia filozófus szerint az éntudat annyira sajátos, hogy nem lehet kommunikáció tárgyává tenni, kimondhatatlan, s ezt hasonlóképpen értelmezi Ebner is, aki szerint az én több, mint bármilyen név. Továbbá bizonyos mértékben Gadamer filozófiai hermeneutikája is csatlakozik Maine de Biranhoz abban a gondolatban, hogy a gyakorlati és elméleti cselekvés közt nincs különbség, mivel az értelem és akarat egyaránt a belső emberhez tartozik.

Hogy miért is hozakodom elő ezekkel a hasonlóságokkal? A könyv bevezetőjében olvashatjuk, hogy a filozófiai áramlatok hatással vannak egymásra, mint ahogy ezt Maine de Biran esetében is láthatjuk, az angol empirizmus hatást gyakorolt a kontinentális filozófiára, vagy fordítva, s talán az ő elmékedéseiben találunk egy bizonyos szintézist, esetében Locke és Condillac elméleteinek elegyét. A térbeli áthatást kiterjeszthetjük akár időbeli síkra is, ami azt eredményezi, hogy későbbi korok gondolkodásában felfedezhetjük a régebbi elméleteket. Horváth Gizella is eléggé alaposan vizsgálta ezt az aspektust, mivel olyan filozófusoknál mutatja ki Maine de Biran hatását, mint Dilthey, Windelband, Rickert, Brentano, Scheler, és Schopenhauerrel is hasonlatosságot fedez fel az akarat fontosságában, mely hasonlóság a későbbi értelmezésekben már más irányba mutat. Gyakran találkozhatunk a könyv lapjain Foucault szavaival az

episzteméváltásról, mert úgy tűnik, Maine de Biran volt az, aki megtette ezt a kulcsfontosságú lépést.

A tanulmány rendkívül jól kidolgozott, a különböző fejezetek önmagukban is megállják a helyüket – mint arra példa is van a könyvben, a *Maine de Biran és a vajdúdó modern Franciaország* című fejezet, mely már előzőleg is megjelent –, s általuk a filozófus részletes életútján túl filozófiai rendszerébe is betekintést nyerhetünk. A könyv maga tíz fejezetből áll, logikus elrendezésben. Megfogalmazódik benne a kérdés, miért is kell Maine de Birannal foglalkozni (*Miért foglalkozunk egy halott filozófussal?*), bemutatja a táptalajt, amelyben kifejlődött filozófiai munkássága (*Az ideológusok rövid tündöklése és bukása*), sőt magánéletébe is bepillanthatunk (*Egy tisztviselő átvészeli a francia történelmet*).

A továbbiakban a filozófiai rendszere folyamatos kialakulását követhetjük nyomon *A megszokás*, *Az én*, *A lélek*, *Isten* című fejezetekben. A filozófiai rendszer alapfogalma az *erőfeszítés*, mely mint eredendő tény válik nyilvánvalóvá az ember számára. Az erőfeszítés fogalma egyaránt vonatkozik a belső és a külső emberre. A belső embernek reflektálnia kell önmaga mozgására, akaratára, a külső embernek erőfeszítést kell gyakorolnia, hogy a hatások ne vonják el figyelmét a belső szemléléstől.

Maine de Biran filozófiai fejlődése három korszakra osztható, s mindegyikben fontos momentum az erőfeszítés állapota: a pszichológiai, az abszolútum felismerése és az antropológiai korszak. Az első korszakban mint a test ellenállásának legyőzésére irányuló mozgás jelenik meg az erőfeszítés, ebben a törekvésben ismerünk önmagunkra, énkre. A híves mint erőfeszítés a második írói korszakban a valódi területének megvilágítására szolgál, hogy különbséget tudjunk tenni a noumenon és fenomenon között. A spirituális jelleg elérése az antropológiában ugyancsak erőfeszítés árán lehetséges, mely során ellenállunk az ének, annak érdekében, hogy az Istenben feloldódhasson. Maine de Biran filozófiája egy kissé emlékeztet a sztoikus gondolkodásra az önfegyelmesség kapcsán, mely szerint az ember csak akkor lehet boldog, ha felismeri énjét s annak korlátait, s ennek függvényében fogalmazza meg kívánságait, vágyait. A vágy fogalma ugyanakkor nem pozitív fogalomként játszik szerepet, inkább kerülendő, mert a külvilághoz tartozik, s a külvilág elvonja a figyelmet az én belső reflexiójától. Gondolatmenetében tehát a belső és külső ember van szembeállítva folyamatosan, legyen szó bármely korszakról, s mindvégig a belső ember az erőfeszítés célja.

A filozófiai rendszer bemutatása során a gondolkodó politikai és közéleti megnyilvánulásai is fontosak, ezért a forradalom leírása is bizonyos mértékben szükségszerűnek tekinthető. Maine de Biran mint felvilágosodás kori elmélkedő természetesen foglalkozott saját kora társadalmával, s azt úgy értelmezte, mint azt a fajta felvilágo-

sodást, mely ugyan öntudatra ébreszti az egyént, ráeszmél erejére, de ez az erő állati erő, animális, mely nem alkalmas a társadalomban élésre. Az embereknek nem szabad a saját egyéni érdekeiket követniük, mert az önzés veszedelmet rejt magában, tehát ebben az esetben is szükség van az erőfeszítésre ahhoz, hogy elnyomjuk önös érdekeinket. Az ember sajátossága, hogy a szabadságban sem mond le arról, hogy a külsőre figyeljen, a másik emberhez viszonyítson, így állandó ellentét alakul ki közöttük, ezért az emberek nem tartoznak már egy egység alá, a népből nyáj lesz. A forradalom jelszava, a szabadság így téves felismerésnek bizonyul. A szabadság a „század tébolya” – mondja Maine de Biran. (171.) Az egyetlen elfogadható kormányzati forma a monarchia, vagy ha ez nem lehetséges, a diktatúra. A monarchia egyesíti az embereket a király tiszteletében vagy félelmében, de mindenképp csak így képzelhető el Maine de Biran számára az egységes társadalom, olyan hierarchiában szerveződve, amilyen szerint az emberi elme működik.

Horváth Gizella az analitikus szövegfeldolgozáson túl önálló, termékeny gondolatokkal is segíti a megértést, és a további Maine de Biran-értelmezéseknek is teret

nyújt. Az ember hármas természetét a francia forradalom törekvéseire is kivetíti, ezek mellé lehetne állítani, párosítani a forradalom hármas jelszavát: egyenlőség, szabadság, testvériség. Az animális jelleg lenne a demokrácia, ebben egyenlők vagyunk, amit a nyers életerő vezérel, ezért elvetendő; az emberi jelleg, melyben az én magára ismer, a monarchia lenne, s itt nyilvánul meg a szabadság; s végül a spirituális állapot megkövetelne egy spirituális restaurációt, és megvalósulhatna az igazi testvériség. A Maine de Biran által kidolgozott spiritualizmus elmélete a belső észlelés csálthatatlanságát állítja; énünk a szabad akarat formájában válik megragadhatóvá önmagunk számára.

A könyv minden olyan olvasónak ajánlott, aki meg szeretné pontosabban érteni a francia forradalom idején divó eszmerendszereket, ugyanakkor mindenképpen bele kell lapoznia annak is, aki a mai kort akarja görcső alá venni. Olyan gondolatok fogalmazódnak meg a könyv utolsó pár oldalán, melyeket önmagunk elemzésében is felhasználhatunk, de a társadalomra vonatkozólag is relevanciával bírnak.

Radui Elemér-Szabolcs